

J.P. Jacobsen mellem Darwin og Andersen

Af Erik Skyum-Nielsen

Indledning

To ting er godt ved, at det blev den unge naturforsker og forfatter Jens Peter Jacobsen (1847-1885), der kom til at oversætte Charles Darwins hovedværk *Arternes Oprindelse* til dansk. Det betød nemlig for det første, at bogen blev formidlet på en både smuk og fagligt forsvarlig måde. Og det betød for det andet, at eftertiden fik et siden næppe overgået vidnesbyrd om, hvad det i virkeligheden vil sige at være naturalist og prøve at drage den fulde konsekvens af det.

Inden han oversatte Darwin, havde Jacobsen dels drevet indgående naturhistoriske studier, bl.a. fisket alger og ferskvandskrebs i Furesøen – hvad der måske blev årsag til den tuberkulose, der tog livet af ham som 38-årig – og dels forsøgt sig som lyriker i senromantisk manér, med versfortællingen "Hvert Sperring" og det lyrisk-episke blandingprodukt "En Cactus springer ud". Hans virksomhed var således spændt ud mellem videnskab og poesi allerede før arbejdet med Darwin og debuten med novellen "Mogens", der kom i et tidsskrift samme år som Darwin-oversættelsen (fra 1871, først udsendt i hæfter) udkom i bogform, 1872.

Tretten år senere skriver Jacobsen, dødeligt syg, hjemme i Thisted:

Saa standsed' og der den Blodets Strøm,
Som før var vant at rinde.
Saa dirred også de Nerver til Ro,
Og Sandserne alle blev blinde.
Og Hjertet og Hjernen virker ej mer,
Du er kun Støv nu og livløst Ler.
Lad længes, lad grædes med Evighedssavn,
Der er kun en Stofhob, en Daad og et Navn.

Og efter at have ladet en linje stå åben tilføjer han:

For alle gode Tanker de kan slet ikke dø,

Før endnu bedre Tanker er spired af deres Frø.
(Jacobsen 1993: 102)

Dette er Jacobsens næstsidste tekst. Og helt frem til den er han tydeligvis spændt ud mellem de to nævnte poler. På den ene side: blodets strøm, nerverne, sanserne, hjertet og hjernen, alt sammen reduceret til en "Stofhob", og på den anden side denne linje – "Lad længes, lad grædes med Evighedssavn" – der står som en tragisk gestus og trist vinken, tilbage mod romantikken. Mennesket ses på den ene side som hjemfaldent til døden, som krop, og opfattes på den anden side som forhåndsudstyret med en transcendent længsel, rettet mod evigheden.

Hvad jeg vil følge i dette bidrag, bliver netop Jacobsens krebsegang mellem naturvidenskaben og digtningen, mellem naturalisme og romantik. Men jeg vil også give eksempler på denne romantiks karakteristiske mutationer fremad mod symbolisme og modernisme.

Darwin og det der ligner

Men lad os først lige slå en vigtig ting fast. Nemlig at Charles Darwins *Arternes Oprindelse* egentlig "bare" er en stilfærdig og sanddru videnskabsmand fremlæggelse af sine forskningsresultater, hvis resultat groft sagt kan koges ned til konstateringen af, *at alting i naturen er under stadig udvikling*. Trinene i udviklingen kan ofte være så små og korte eller så langsomme og træge, at vi har svært ved at opdage dem. Men de tages, et for et, og at drage konsekvensen heraf betyder, at vil man udforske blot en lille del af naturen, må man søge at forstå den i dens tilblivelse og *gennem* dens tilblivelse. Hvert et objekt i naturen må begribes i forhold til og på baggrund af en stedfunden, en foregået, en forløben *faktisk historie*. Og hvordan man end vender og drejer det, så var det nøjagtig denne tankegang, der i sin tid vakte så voldsomt anstød.

Darwin vidste, det ville ske. Men han vidste også, at den hårdnakkethed, hvormed selv hans fagfæller afviste hans teori, en dag ville komme til at stå som en mærkværdig illustration af forudfattede meningers blindhed. "Disse Forfattere [altså kollegerne, ESN] synes ikke at være mere forbavsede over en mirakuløs Skabelsesakt end over en almindelig Fødsel. Men tror de da virkelig, at visse Grundatomer i utallige forskellige Perioder af Jordens Tilværelsestid er bleven kommanderede

til pludselig at slaa ud ud i levende Væv? Tror de, at enhver af disse formodede Skabelsesakter frembragte et Individ eller mange? Blev alle de utallige Slags Dyr og Planter skabt som Æg og Frø eller som fuldt voksne? Og nu Pattedyrene, blev de skabt med det falske Mærke af Ernæring i Moders Liv?" (Darwin 1872/1981: 511)

Den hånlige udfordrende og lettere polemiske tone røber, at her taler en mand, som på forhånd ved, at han har ret, at han i hvert fald *i det store hele* har ret. Derfor kan Darwin også høfligt og venligt strække sig så langt, at han slår beklagende ud med armene og troskyldigt bedyrer, ikke at kunne se nogen grund til, at hans anskuelser skal støde nogens religiøse følelser. Det er kun forbigående! Og det kan, skriver han, nærmest være helt beroligende at huske på, "at den største Opdagelse, der nogensinde er gjort af noget Menneske, nemlig Loven om Tiltrækning eller Tyngdeloven, ogsaa blev angreben af Leibnitz som "omstødende al naturlig Religion og benægtende al aabenbaret". Kommer tid, kommer råd, synes Darwin at tænke. Og det glæder ham, at en berømt forfatter og gejstlig nylig har skrevet til ham, at han med tiden "har lært at indse, at det er en lige saa ophøjet Forestilling om Guddommen at tro, at han skabte nogle faa oprindelige Former, som at tro, at han stadig havde nye Skabelsesakter nødvendig for at udfylde de Huller, der var bleven foraarsagede ved Virkningerne af hans egne Love." (Darwin 1872/1981: 509)

Otto Gelsted har i digtet "Munkene og Homer" ("Tonen fra Hellas" i *Digte*, 1924) anskueliggjort, hvordan det var at gå i en katolsk skole og blive undervist i zoologi af en jesuitermunk, der ikke ligefrem var tilhænger af Darwin:

Med begge hænder fulde
af tudser og tarme i sprit
forklarer Pater Breitung
Guds visdom skridt for skridt.

Reddet er Adam og Eva
og aberne bankerot,
Skaberen rekonstrueret
og alt er såre godt.

Hertil nikker vi amen,
og pateren skinner tilfreds
over en femtenårs skare
af visne små mænd på tres.

(Gelsted 1924: 66f)

"Aberne bankerot" hentyder her selvfølgelig til Darwins evolutionslære, og "Reddet er Adam og Eva" til hele den skabelsestanke, han fik rokket så effektivt ved. Det var dengang, abelære og skabelseslære endnu nemt kunne komme op at slås.

"Darwin" er så i de forløbne 150 år blevet et emblem, et mantra, og man har lært at bruge hans teorier i overført betydning og tale om 'Struggle for Life' og 'Survival of the Fittest' og derved få folk til at ryste i bukserne og i velment social indignation udbryde: Uha-da.

På den baggrund kan det egentlig være meget nyttigt at konfrontere hans tekst i J.P. Jacobsens fine og præcise oversættelse. Hør blot hvad han reelt siger om begrebet 'Struggle for Life' eller "Kampen for Tilværelsen":

Jeg maa forudskikke den Bemærkning, at jeg bruger dette Begreb billedligt og i udvidet Betydning, idet jeg lader det omfatte det ene Væsens Afhængighed af det andet og (hvad der er endnu vigtigere) ikke blot Individets Liv, men ogsaa dets Held til at efterlade sig Afkom. To Dyr af Hundeslægten kan med Rette siges i knappe Aaringer at kæmpe med hinanden om, hvem af dem der skal finde Føde og leve. Men en Plante i Nærheden af en Ørken siges at kæmpe for Livet mod Tørken, skønt det vilde være rigtigere at sige, at den var afhængig af Fugtigheden. En Plante, som hvert Aar frembringer tusinde Frø, af hvilke gennemsnitlig kun et bliver modent, kunde med større Ret siges at kæmpe med de Planter af samme eller anden Slags, der allerede bedækker Jordsmonnet. Misteltenen er afhængig af Æbletræet og nogle faa andre Træsarter, men kan kun i aller videste Forstand siges at kæmpe med disse Træer, thi dersom for mange af disse Snylteplanter gror paa samme Træ, vil det tæres hen og dø. Men en hel Del Kimplanter af Misteltenen, der vokser tæt sammen paa samme Gren, kan med større Ret siges at kæmpe med hverandre indbyrdes. Da Misteltenen udsaaes ved Fuglenes Hjælp, er dens Tilværelse afhængig af Fuglene, og billedligvis kunde man sige, at den kæmper med andre frugt bærende Planter ved at friste Fuglene til at sluge og saaledes udsaa dens Frø mere end de andre Planters Frø. I disse forskellige Betydninger, der gaar over i hinanden, bruger jeg for Nemheds Skyld Udtrykket Kampen for Tilværelsen som et Fællesbegreb, der rummer dem alle. (Darwin 1872/1981: 89f)

Så skånsomt og smukt skrev faktisk Darwin, og inden De kortslutter fra hans faktaviden om hunde og planter til 'socialdarwinisme' som politisk ideologi, så hør ham lige selv forklare, hvad han mener med 'naturlig udvælgelse':

Med et billedligt Udtryk [eng. 'metaphorically', ESN] kunde man sige, at den

naturlige Selektion Dag for Dag, Time for Time, den ganske Verden over, nøje vogter paa selv de aller mindste Varieringer, forkastende de daarlige, bevarende og samlende alle de gode; tavst og umærkeligt arbejdende paa, naar og hvor Lejlighed gives, at forbedre hvert enkelt organisk Væsens Forhold til dets organiske og uorganiske Livsbetingelser. Vi ser intet til disse langsomme Forandringer, mens de foregaar; først naar de har været i Virksomhed i Aarhundreder, kan vi se den samlede Sum af deres Arbejde, men det er kun et meget ufuldkomment Syn vi har paa hine længst forsvundne Tider, og vi ser egentlig ikke stort mere, end at Livets Former nu er forskellige fra, hvad de tidligere var. (Darwin 1872/1981: 111)

Læg her mærke til, at videnskabsmanden i begge tilfælde understreger sine ords *billedlige* eller som i dag ville sige, *metaforiske* funktion. Darwin var ikke digter. Men det var Jacobsen, og han var samtidig darwinist. Den ene side af ham havde stået i lære hos H.C. Andersen; men den anden side af ham hang endnu ud over rælingen på en robåd ragende efter ferskvandskrebs og alger.

Hvordan Jacobsen skriver prosa

Hvordan det tager sig ud, når disse to sider udfoldes samtidig, kan man f.eks. iagttage ved at studere første afsnit af "Mogens":

Sommer var det, midt paa Dagen, i et Hjørne af Hegnet. Lige for stod der et gammelt Egetræ, om hvis Stamme man gjerne kunde sige, at den vred sig i Fortvivelse over den Mangel paa Harmoni, der var mellem dens ganske ny, gulladne Løv og den sorte og tykke, krogede Grene, som meest af Alting lignede grovt fortegnede gammelgothiske Arabesker. Bag ved Engen var der frodig Krat af Hassel med mørkt, glandsløst Løv, som var saa tæt, at man hverken saa Stammer eller Grene. Op over Hasselkrattet steg to ranke, glade Ahorntræer med lystigt takkede Blade, røde Stilke og langt Dingeldangel af grønne Frugtklaser. Bag Ahornene blev det Skov – en grøn, jevnt afrundet Skraaning, hvor Fugle kom ud og gik ind som Ellefolk af en Græshøi. (Jacobsen [1872] 1993: 105)

Passagen fortsætter med at introducere et menneske, der således skildres omgivet af og indfattet i naturen, som en *del af naturen*. Det har forskere og danskundervisere gennem årene gjort meget ud af. Men inden man forfalder til forenklinger som "naturmennesket i naturen", er det nok klogt at hæfte sig ved den mærkværdige dobbelthed, der gennemtrænger novellens optakt. På den ene side ser vi en naturiagt-tager i livlig aktivitet – registrerende egen, hasselkrattet, ahorntræerne,

skoven, og med blik for disse væksters individuelle former – men samtidig sker der en kraftig 'besjæling', hvor væksterne forsynes med vilje og dermed bevidsthed. Egetræets stamme *vrider sig* fortvivlet, og de to glade ahorntræer *stiger* op over det omgivende krat, som om de vil frigøre sig. To sider af samme gemyt udfolder sig simultant; Charles Darwin og H.C. Andersen mødes. Samme dobbelthed og simultanitet vil man kunne finde i optakten til romanen *Fru Marie Grubbe* (1876), der på den ene side indfælder hovedpersonen i et have-eksteriør, som beskrives detaljeret, og samtidig, på den anden side, trænger ind i centralfigurens indre, som skildres med fokus på menneskesindet og kroppens heftige, hemmelige længsler.

Hvordan Jacobsen skriver poesi

At fordybe sig i Jacobsens prosa kan sammenlignes med at granske et fikserbillede. Enten møder man en senromantisk drømmer eller også en forskende naturalist. Men billedet, denne dobbelte eksponering, er trods alt ét og det samme. Anderledes entydig fremtræder han i sin poesi. Her møder man enten længsel og transcendens eller dennesidighed og skepticisme. Et mønstergyldigt eksempel på hældningen mod den ene pol er "*I Drømmenes Land*" fra "*Hververts Sange*", skrevet da J.P. Jacobsen var omkring 20 år gammel:

Det er herligt at leve i Drømmenes Land,
Hvad jeg vil, det staar der i min Magt,
Jeg kan lege med Fisken paa Havbundens Sand,
Skue Havdybets tryllende Pragt,
Jeg kan bygge som en Sommerfugl bag Rosernes Blad,
Jeg kan tumle mig som Alferne i Dugdraabens Bad,
Jeg kan stige ned i Bjerget, der har Flammer om sin Tinde,
Jeg kan vugge mig paa Strømmene de glødende derinde,
Jeg kan fare over Vandene, som Aanden en Gang for,
Mens sorte Bølger vælte sig over mørke Jord,
Jeg kan skue Mulmet vige for Lysets stærke Glands
Og juble glad med Jorden ved dets første Straalekrands,
Jeg kan fare som Storm over Hav og over Jord
Og i Kvag slaa den ængstede Snekke,
Jeg kan aande som Vaarvind paa Blomsternes Flor
Og fra Vinterens Dvale dem vække,
Jeg kan sænke mig som Dæmring ud over Mark og Vang,
Jeg kan klinge som en Tone i Lærkens Morgensang,
Jeg kan drømme som en Knop under Bladenes Hang

Og aabne mig som Rose under Solstraalers Klang,
Jeg kan bæve som Duggen paa Bøgetræets Blad
Og fange Glands og svinde ved Solstraalers Bad,
Jeg kan ruge som Skygge i Skov og i Lund,
Kan bølge som Duft fra Liljens Blomstermund,
Jeg kan taarne mig som Bølge og knuses mod Strand, -
O herligt at leve i Drømmenes Land.
(Jacobsen 1993: 35f)

Digtet består af 26 langvers, der skifter mellem jambisk og daktylisk metrum, og som veksler uroligt mellem parrim og fletrim. Udtrykkets enhed skabes gennem den anaforiske opstilling: hele 15 linjer begynder med et 'jeg', og hvor en sætning strækker sig ud over versgrænsen, begynder den anden linje gerne med et *og*, der visuelt bidrager til, at venstrekanten bølgel mellem J'er og O'er, næsten som i et ornament.

Men ellers det bærende element i digtet de rigt varierede *verber*, som for det første udtrykker fryd og lyst (lege, vugge, juble), for det andet udfoldelse og bevægelse (med bl.a. tumle, stige, fare, sænke, åbne og bølge), for det tredje aktiviteter over for et objekt (bygge, slå, vække, jage, tårne), for det fjerde mere passiv aktivitet (bæve, svinde, ruge, drømme). Jeg'et, der taler, kunne godt være livskraften selv eller naturens indre skabende vilje i al dennes vælde. Dog, er det et menneskeligt subjekt, kan vi sige, at det længes mod en tilstand af almagt, ud mod en ren, ublandet lyst, søger harmonisk enhed med verden. Med andre ord en velkendt 'universalromantisk' drøm. Men hvor romantikere som tyske Novalis, danske Schack Staffeldt og svenske Stagnelius fandt enheden og harmonien i naturen, er Jacobsens enhedslængsel kendetegnet ved ikke at have noget sted i verden, og ved ikke have nogen gud foroven, i givet fald højst en gud, der er gået sin vej. Og det er dette sidste, der viser, at dette senromantiske digt er frembragt af en naturalist. Derfor var der heller ikke langt fra drømmen til dens rå dementi, som man ser i en anden, næsten samtidig tekst, "Der hjælper ej Drømme", som Jacobsen daterer til 1868:

Der hjælper ej Drømme saalidt som Digt,
Er Fondet end aldrig saa stolt og rigt;
Ej Kjærlighed bærer, faar Livet ej drage
Sin Aande i Miner saavel som i Ord,
Om ikke Erindring fra levede Dage
Kan klinge deri som et tankerigt Chor.

Vel ejed' en Barndom jeg skjøn og rig,
Men Barndommen er kun det ulmende Liv,
Og aldrig fik levet jeg Ynglingelivet,
Det drømte jeg bort, ak! I Skyggernes Land,
Fik aldrig med Verden i Kast mig givet,
Har ej været Yngling – og nu er jeg Mand.
(Jacobsen 1993: 48)

Her overlever romantikken kun i form af den altmodische personificering af abstrakte størrelser såsom kærlighed og liv. På indholdsplanet er den transcendentale længsel afløst af skepsis, og frem for at fastholde drømmen gør Jacobsen den til et udslag af umoden ungdommelighed. Nu kender vi ham efterhånden: Han rækker enten tilbage mod en fjern romantik eller prøver at komme til stede i sin naturalistiske nutid. Retter han sit digterblik bagud, farves alt, hvad han skuer, af skepsis. Og taler han på budskabets niveau som forskeren og gudsfor nægteren, skal det såmænd nok passe, at digtet i sit formsprog alligevel bevarer enhedstænkningens præg, som i det alment kendte (formentlig sene) "Det bødes der for":

Det bødes der for i lange Aar,
Som kun var en stakket Glæde;
Det smiler man frem i flygtig Stund,
Man bort kan i Aar ej græde.
Der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde.

Der ages paa Lykkens gyldne Hjul
Saa fast, at En intet sandser;
Men Sorgens trælsomme tunge Læs
Det venter os dog, naar vi standser.
Der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde.

Der leves i Lyst som halvt i Drøm,
Men Sorgen har ingen Drømme:
Med vaagne Øjne den paa dig seer,
Øjne som sugende Strømme.
Der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde.

Ej Smilet vil lyse din Dag i Seng,
Men Taaren har gode Stunder;
Thi Smil er Glands kun af det, der er,
Graad Skyggen af det, der gik under.

Der rinder Sorg, rinder Harm af Roser røde.
(Jacobsen 1993: 96)

I sådan en tekst fremtræder Jacobsens tilværelsestolkning sådan set tydeligt nok. Men ikke desto mindre spænder han en modsætning ud gennem valget af form. Vi kan på regulær dekonstruktiv facon stille tre gode spørgsmål: Hvad siger digtet? Hvordan siger det, hvad det siger? Og harmonerer det, som det siger, med måden, hvorpå det siger, hvad det siger?

Tematisk hævder digtet som sit bredt almengyldige udsagn, at hvert øjeblik er flygtigt, og at livet er varig sorg. Lykken er blot en rus, sorgen en tyngende byrde. Oplever vi lyst, er den kun en drøm. Hvad vi har at holde os til, er sorgens virkelighed. Og som glæden er kort, er sorgen uendeligt lang. Den gennemgående polaritet omgør plus til minus, uden forsonende mellemregninger. Men hvordan *siger* digtet nu dette? På en måde der implicit modsiger det! Vi har folkevisens eller balladens smægtende komposition med gennemgående omkvæd, og vi har et ordvalg, der stilistisk peger tilbage mod romantikken. Syntaksen er traditionel – med inversion, emfase, apposition og ellipse i strofernes afsluttende verslinje. Og eksistentielle abstrakter gives *antropomorf* karakter: sorgen kan se (str. 3), smilet har vilje, tåren kan føle (str. 4). Demonstrativt traditionel er ligeledes digtets billedbrug, med *Lykkens gyldne Hjul*, *Sorgens trælsomme tunge Læs og Øjne som sugende Strømme*.

Jo, romantikken lever endnu, i det mindste i formsproget.

Hvad vi havde engang, var et gyldigt sprog for følelsen.

Hvad vi nærer nu, er kun flygtige, forbigående følelser. Og hvad vi derefter har tilbage, er kun sporene, de ydre udtryk.

Det er næppe for meget sagt, at romantik og naturalisme, men også symbolisme og modernisme, i dette digt bringes til at sameksistere simultant. Der hjælper ej drømme så lidt som digt, påstår Jacobsen, men han siger det gennem et digt, der udfolder digtets egenrådige skønhed. Vi har at gøre med forfatterskabets gennemgående modsigelse: at budskab og form kun et stykke af vejen formår at gå hånd i hånd, og før eller siden, på et eller andet stilniveau, skilles og vandrer hver sin vej.

En sygelig trang til at føle sig selv

Havde vi nu haft at gøre med en ringere, svagere digter end J.P. Jacobsen, ville vi utvivlsomt have kunnet følge, hvordan han eller hun kompromissede sig igennem og lavede harmoniserende sløjfer, der skulle overbinde konflikten; Johannes V. Jensens forfatterskab rummer, i det mindste i tiden efter 1906, flere eksempler herpå. Men Jacobsen har trods alt mod til at forblive i sit dilemma og lade sin konflikt stå åben som et uhelet sår. Det ses ikke mindst af indledningen til *Niels Lyhne* (1880), portrættet af hovedpersonens moder:

Hun elskede Vers.

I Vers levede hun, i dem drømte hun og paa dem troede hun som paa næsten Alting andet.

Forældre og Sødskende, Naboer og Bekjendte, de sagde aldrig et Ord, der var værdt at lytte til, for deres Tanker løftede sig ingensinde fra den Jord eller den Bedrift, de havde under Hænder, ligesaa lidt som deres Blik nogensinde søgte bort fra de Forhold og Begivenheder, de havde lige for deres Øjne.

Men Versene derimod! de var for hende fulde af nye Tanker og dybsindige Lærdomme om Livet derude i Verden, hvor Sorgen er sort og Glæden er rød, og de funkede med Billeder, skummede og perlede med Rhytmer og Rim; - det var om unge Piger Altsammen og de unge Piger var ædle og skønne, de vidste ikke selv hvor meget; deres Hjærter og Kjærlighed var mere end Alverdens Rigdomme, og Mændene bar dem paa deres Hænder, holdt dem højt op, oppe i Lykkens Solglands, ærede og tilbad dem, var lykkelige ved at dele deres Tanker og Planer, deres Sejre og Berømmelse med dem, og sagde saa oven i Kjøbet, at det var disse lykkelige Piger, der havde fostret alle Planerne og vundet alle Sejrene.

Beskrivelsen af Bartholine Lyhnes psyke er på én gang karikerende og nænsomt solidarisk. Jacobsens fortæller har gennemskuet hende – men røber samtidig et indgående kendskab til oplevelsen af at være alene om og med denne inderlige grænseoverskridende længsel efter *noget andet*. Først i fortsættelsen fældes dommen:

Naar Alt kommer til Alt, gjemtes der i dette jo egenlig ikke Andet end den lidt sygelige Trang til at føle sig selv, den Higen efter at finde sig selv, som saa ofte vaagner hos en noget mer end almindeligt begavet ung Pige; men det værste var, at der ikke i hendes Omgangskreds fandtes en eneste overlegen Natur, der havde kunnet give hende et Slags Maal paa hendes Begavelse; der fandtes jo ikke engang en beslægtet Natur og derfor kom hun saa tit til at betragte sig selv som noget Mærkeligt, Enestaaende, som en Art tropisk Urt, der var skudt frem under umilde Himmelstrøg og som nu kun mægtede kummerligt at ud-

folde sine Blade, medens den i en varmere Luft, under en mægtigere Sol vilde kunnet skyde ranke Stængler med et underfuldt rigt og straalende Blomsterflor. Det, mente hun, var hendes egenlige Væsen, det, som de rette Omgivelser vilde gjøre hende til, og hun drømte tusinde Drømme om hiine sollyse Egne og fortæredes af Længsel efter sit rette, rige Jeg, og glemte, hvad der ligger saa nær at glemme, at selv de fagreste Drømme, selv de dybeste Længsler ikke lægger en Tomme til Menneskeandens Vækst. (Jacobsen [1880] 1986: 8f)

Her skabes der for en enkelt gangs skyld overensstemmelse mellem budskab og diskurs. Og hvorfor? Fordi Jacobsen her tillader sig at analysere sin figur som en videnskabsmand læser en plante. Netop af den grund gør Sophus Claussen i sin notesbog optakten til *Niels Lyhne* til bevis på "dansk Skabagtighed i dens dybeste Nedringethed" (Frandsen 1950, bd. 2: 249). I hans øjne er den nemlig en ringe digter, som ikke tør fæste lid til drømmen. Umiddelbart inden den citerede dom finder man i Claussens notesbog flg. udbrud: "J.P. Jacobsens irriterende dovne Foredrag! – Drømmeren Jacobsens forargelige Tvivl om Drømmens, Ønskets Værdi, naar han i disse Ord spotter sine egne Guder (...) – Hvor gad J.P. Jacobsen da skrive en Linje mere i sit Liv!" Jo, det rammer hårdt, når en drømmer og digter fornægter sig selv. Blot overser Claussen måske i den forbindelse, at Jacobsen jo var andet og meget mere end digter. Han var samtidig naturvidenskabsmand, og som en sådan så meget i pagt med sin tid, at hans digtning i en modsigelsesfyldt helhed, en harmonisk disharmoni, kom til at række over hele spektret fra romantik over naturalisme videre til symbolisme og modernisme, forstået som modaliteter og ikke som afgrænsede perioder.

To verdener i én

Med ovenstående iagttagelser er min korte undersøgelse af modsætningen mellem romantik og naturalisme hos Jacobsen sådan set ført til ende. Vi har set, hvordan darwinismen slår ind overalt, men vi har også set, hvordan digteren i tekst efter tekst gør modstand imod sin egen tankegang og lader sin indre konflikt blive stående uløst. Yderligere illustrativ som eksempel herpå er novellen "To Verdener. En Skitse" fra 1879, som jeg kort vil gennemgå til slut, med faglig inspiration i Johan Fjord Jensens fine artikel fra *Kritik* 1, "At karakterisere" (1967). Den (med rette) berømte optakt lyder således:

Salzach er ingen munter Flod, og der ligger en lille Landsby paa dens østre Bred, der er meget trist, meget fattig og sælsomt stille.

Som en elendig Flok af vantrevne Tiggere, der er bleven standsede af Vandet og Ingenting har havt at give i Færgeløn, staa Husene nede paa den yderste Bræmme af Bredden, med deres værkbrudne Skuldre trykket mod hinanden, og stage haabløst med deres trøskede Krykkestolper i den graalige Strøm, medens deres sorte, glandsløse Ruder fra Baggrunden af Svalegangene stirre frem under det udstaaende Spaantags Bryn, stirre med et skulende Udtryk af hadefuldt Kummer efter de lykkeligere Huse derovre, der enkeltvis og to og to og hist og her i hyggelige Klynger sprede sig over den grønne Slette langt bort ind mod det gyldentdisede Fjerne. Men om de fattige Huse staa der ingen Glans, kun rugende Mørke og Tavshed tyngt af Lyd fra Floden, der trevent, men dog aldrig standsende siver forbi, mumlende hen for sig paa sin Vej saa livstræt, saa underligt aandsfraværende. (Jacobsen [1879] 1993: 152)

Hvad optakten illustrerer så godt, er det traditionelle Jacobsen-problem, som allerede er antydnet i punktnedslag ovenfor og kendes fra sekundærlitteraturens nærlæsninger af "Mogens", *Fru Marie Grubbe* og *Niels Lyhne*, nemlig at hans digtning ikke lader sig indpasse entydigt i nogen 'isme' eller periode: Et naturalistisk gemyt med et tungt romantisk efterslæb – og samtidig med en sprogbevidsthed, det blot ikke aner hvor det skal placeres i verden – får gennemskrevet sin indre dualitet med analytisk skarphed og kan derfor måske siges at transcendere den opstillede modsætning og helt sprænge kategorierne.

I digtene stilles konflikten op som drømmehengivelse vs. drømmeskepsis. Hvad vi havde engang, var et ægte sprog for følelsen. Hvad vi har nu, er kun flygtige følelser. Hvad vi derefter har, er kun spor, ydre udtryk. "Mogens" anbringer sig i denne modsigelse ved at konfrontere H.C. Andersen med positivismen. *Fru Marie Grubbe* gennemlever konflikten i form af en brudt udviklingsroman uden nogen tro på individet, og derfor uden lineær komposition. Og i *Niels Lyhne* finder vi på én gang en forfaldsskildring og en lyrisk modstrøm dertil.

Hovedhistorien i "To Verdener" er groft sagt, at en syg kvinde bliver rask, men ikke kan bære skylden hun føler, efter at hun ved magi har overført sin forbandelse på en anden. Derfor begår hun selvmord ved, som J.P. Jacobsen så suggererende og gådefuldt skriver, at "putte" sig ned i flodens gråsorte vand. Over for denne kvinde anbringer novellen en yngre, langt mere velhavende kvinde, som til at begynde med formentlig er ugift, men i slutscenen nok er blevet gift, og hvis melankoli nok snarere skyldes at hun har mistet ungdommens drømmende uskyld,

end at nogen sygdom er sprunget fra den ene kvinde til den anden. Til syvende og sidst er de to kvinder fælles om menneskenes hjemfaldenhed til døden.

Det spændende er nu, at denne tilværelsestolkning sådan set allerede ses indeholdt i novellens indledning. Dens "to verdener" er kun tilsyneladende i dynamisk modspil. Den egentlige dynamik er selve flodens og dermed dødens bevægelse. Vandet, der trevent og dog aldrig standsende siver forbi, mumlende hen for sig på sin vej så livstræt, så underligt åndsfraværende, er sådan set hovedpersonen. Alt andet er dekorationer, senromantiske ornamentter på den desillusionerede indsigt. Når novellen åbner med en firkantet modstilling af sorgen og lykken, den fattige landsby på østbredden og de lykkeligere huse ovre på den anden side, der "enkeltvis og to og to og hist og her i hyggelige Klynger sprede sig over den grønne Slette langt bort ind mod det gyldentdisede Fjerne", så skal det blot tages som et sprogligt tegn, der har selvstændiggjort sig i forhold til enhver indholdsmæssig funktion. Striden, om der findes nogen strid, står imellem novellen som metafor for udvikling og opklaring, og billedet som en urokkelig, på forhånd given indsigts metafor.

Tilbage til optakten

Og dermed er vi tilbage i den darwinistiske desillusion, som Jacobsen angav så præcist i sit (vistnok) næstsidste digt:

Lad længes, lad grædes med Evighedssavn,
Der er kun en Stofhob, en Daad og et Navn.

Jørn Erslev Andersen gør brug af disse linjer, da han i sin efterskrift til Jacobsens *Lyrik og prosa* skal gøre hele regnskabet op: "Tilbage er en skriblet stofhob, en digterisk dåd og et nysgerrigt navn, som tilsyneladende sporede en ubegribelig smutvej i ingenmandslandet mellem (natur-)videnskab og digtning." (Jacobsen 1993: 256) Det er svært at være uenig heri.

Litteratur

Darwin, Charles: *Arternes Oprindelse ved naturlig Selektion eller ved de heldigst stillede Formers Sejr i Kampen for Tilværelsen*. Oversat af J.P. Jacobsen. Kbh. 1872/1981

Frandsen, Ernst: Sophus Claussen I-II. Kbh. 1950

Gelsted, Otto: Digte. Kbh. 1924

Jacobsen, J.P.: Niels Lyhne. Danske Klassikere. Det danske Sprog- og Litteraturselskab/
Borgen. Kbh. [1880] 1986

Jacobsen, J.P.: Lyrik og prosa. Danske Klassikere. Det danske Sprog- og Litteraturselskab/
Borgen. Kbh. 1993

Jensen, Johan Fjord: "At karakterisere". Kritik 1, 1967, s. 18-30

Ph.d.-stipendiat Eline Gry Hedin takkes for konstruktiv kritik og præciserende kommentarer.